

Волинський національний університет імені Лесі Українки
Факультет історії, політології та національної безпеки
Кафедра політології та публічного управління

**ВСЕУКРАЇНСЬКІ
ПОЛІТОЛОГІЧНІ ЧИТАННЯ
ІМЕНІ ПРОФЕСОРА
БОГДАНА ЯРОША**

Збірник наукових та навчально-методичних праць

Випуск 11

Луцьк
Вежа-Друк
2022

УДК 32(082)+32(477)(082)
П 50

*Рекомендовано до друку вченою радою
Волинського національного університету імені Лесі Українки
(протокол № 6 від 28 квітня 2022 р.)*

Редколегія випуску

Борейко Ю. Г. – д. філософ. н., професор кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;
Бортніков В. І. – д. політ. н., професор кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;
Бусленко В. В. – д. політ. н., доцент кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;
Ємельянова Ю. П. – д. філософ. н., професор кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;
Пашко Л. А. – д. н. з державного управління, професор кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;
Ярош О. Б. – д. політ. н., професор, завідувач кафедри політології та публічного управління ВНУ імені Лесі Українки;
Ярош Я. Б. – д. політ. н., доцент, декан факультету історії, політології та національної безпеки ВНУ імені Лесі Українки.

П 50 **Політологічні читання імені професора Богдана Яроша** : зб. наук. пр. та навч.-метод. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. – Вип. 11. – 252 с.

У збірнику наукових та навчально-методичних праць розглядаються актуальні проблеми історії, теорії і практики державотворення в Україні й світі, питання розвитку політичних інститутів та процесів, місцевого самоврядування, громадянського суспільства, національної безпеки.

Для викладачів, аспірантів, студентів, посадових осіб органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських діячів.

Адреса редколегії: Україна, 43025, м. Луцьк, вул. Шопена, 24, факультет історії, політології та національної безпеки, кафедра політології та державного управління, каб. 109. Тел.: (0332) 24-41-25.

E-mail: politdu.snu@gmail.com

Автори опублікованих матеріалів несуть повну відповідальність за достовірність і точність наведених фактів, цитат, статистичних даних, власних імен та інших відомостей.

УДК 32(082)+32(477)(082)

© Гончарова В. О. (обкладинка), 2022
© Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2022

Зміст

НАУКОВІ ТА НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНІ ПУБЛІКАЦІЇ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ

Байрак С.

Європейські стандарти взаємодії органів місцевого самоврядування та громадськості 8

Борейко Ю., Федотова Т.

Макіавеллізм як психологічна властивість особистості (на матеріалах дослідження схильності студентів до маніпулювання) 17

Бортніков В., Батрименко О., Неліна Д.

Політичні технології (матеріали до лекції) 26

Бортнікова А.

Алгоритм темпорального розвитку суспільства 41

Брагіна Т., Брагін Ю.

Історико-культурна пам'ять трагедії Бабиного Яру як складова державної політики 47

Бундак О.

Історичний аспект взаємодії політики та маніпулювання 52

Бусленко В.

Російське вторгнення в Україну в 2022 р.: причини та наслідки ... 62

Гудзенко О.

Роль філософії, логіки та критичного мислення у гуманітаризації вищої освіти: методологічний аспект 66

Ємельянова Ю.

Питання територіальної цілісності як елементу Стратегії забезпечення державної безпеки України 71

Козюна О.

Структурні характеристики Регламенту Волинської обласної ради ... 76

Кузьма Т.

Інститут імпичменту президенту: проблемні питання 83

Любчук В.

Життєві перспективи українців у воєнний час 88

Малиновський В.

Особливості місцевих виборів 2020 року у Волинській області.... 92

Медвідь Ф., Чорна М.

Національна безпека України в умовах деокупації: актуальні проблеми 100

Т. Кузьма – кандидат історичних наук,
доцент кафедри політології і соціології
Рівненського державного гуманітарного
університету

Інститут імпічменту президенту: проблемні питання

Базовим ціннісним орієнтиром, запровадженим Конституцією України, є побудова демократичної, правової держави, яка відповідає перед людиною за свою діяльність, де закону підлеглий не тільки громадянин, але і сама держава в особі її органів і посадових осіб. Одним із засобів забезпечення ідей демократії в діяльності вищих органів управління є принцип розподілу влади, складовою якого є наявність у державних інституцій, приналежних до різних гілок, можливостей щодо взаємного стримування та контролю одна за одною.

Необхідність внесення низки змін до Конституції України зумовлює, поміж іншого, потребу перегляду теоретичних підходів до позначення характеру взаємовідносин між різними гілками влади у межах дії конституційного принципу поділу влади. Це, у першу чергу, стосується системи стримувань і противаг. Хоча безсумнівним є і те, що в нинішніх умовах ця грань між різними гілками влади інколи стає настільки ілюзорною, що принцип розподілу влади перетворюється на формальний припис.

Ми не випадково акцентували увагу на сучасному стані функціонування державного механізму за принципом розподілу влади, тому що відповідних еволюційних змін зазнав і такий інститут у системі владної взаємодії, як імпічмент президенту.

Метою дослідження є аналіз в теоретичному та політико-правовому аспектах сутності та змісту інституту імпічменту главі держави, у тому числі й в Україні.

Основою наукової розвідки є нормативно-правові акти, що регулюють правовий статус Президента України і, зокрема, питання, котрі пов'язані з усуненням його з посади, а саме: Конституція України [2], Закони України: «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)» [7], «Про Конституційний Суд України» [6], «Про Регламент Верховної Ради України» [8], Кримінальний кодекс України [3] та ін.

Інститут імпічменту вже давно став об'єктом прискіпливої уваги науковців. Аналізуються як його політико-правова природа та призначення у функціонуванні державного механізму, так і підстави та процедура усунення з посади унаслідок процедури імпічменту. Стосовно першого аспекту, то імпічмент трактується як «спеціальна процедура звинувачення за рішенням парламенту вищих посадових осіб держави в разі порушення ними законів даної країни, як особливий порядок судочинства у справах про злочини, здійсненні вищими службовими особами, як процедура притягнення до суду парламентом вищих посадових осіб держави. Інколи імпічмент трактують як парламентську процедуру, пов'язану з позбавленням президента недоторканності у зв'язку зі здійсненням ним певного злочину. Імпічмент можна тлумачити і як одну з форм конституційної відповідальності» [11, с. 17].

Дійсно, у літературі можна зустрітися із подібною варіативністю з точки зору сутності інституту імпічменту. Натомість, не зважаючи на такий плюралізм поглядів, все ж таки справжнє функціональне призначення цього конституційно-правового інституту залишається, на наше переконання, з'ясованим не в повній мірі.

Насамперед, варто зауважити, що правовий статус глави держави, регламентований установленою в країні формою правління, – явище багатогранне. Перш, ніж перейти до розгляду по суті, слід уточнити, що в принципі мова може йти про один з двох видів відповідальності глави держави – політичну (відповідальність за здійснювану ним політику, не пов'язану з вчиненням будь-яких правопорушень) або юридичну (відповідальність за вчинення конкретних правопорушень).

Навряд чи можна однозначно, негативно або позитивно, оцінювати інститут відкликання президента як форму його політичної відповідальності. З одного боку, він дає можливість громадянам безпосередньо або через своїх представників у парламенті позбавлятися від очільників, які в силу некомпетентності або безвідповідальності проводять суперечливу інтересам народу політику. З іншого – президент постійно перебуває в стані загрози політичного шантажу відкликанням, а тому не може вільно, без урахування фактору парламенту, здійснювати свої повноваження, і цілком ймовірно, що він надасть перевагу не вдаватися навіть до необхідних для країни, але не популярних в парламентських колах заходів. Політична невідповідальність, як прояв імунітету вищої посадової особи держави, служить певною гарантією його незалежності у здійсненні його повноважень, захистом від тиску з боку будь-яких політичних сил.

Підстави та порядок притягнення президента до відповідальності передбачені конституцією та чинним законодавством конкретної країни і відрізняються своєрідністю. Проте, незважаючи на наявні відмінності, в них витримано єдиний концептуальний підхід – президент, в силу особливого посадового становища, не може притягуватися до відповідальності на загальних з іншими громадянами підставах. У зв'язку з цим, поділ відповідальності президента на політичну і юридичну видається значною мірою умовним – і підстави, і процедура, і наслідки притягнення Глави держави до відповідальності за скоєні правопорушення мають головним чином політичне, а не юридичне забарвлення [5].

Насамперед, слід мати на увазі, що коло правопорушень, за вчинення яких можливо притягти президента до відповідальності, досить вузьке і обмежується, як правило, особливо тяжкими злочинами. Конституції по-різному визначають види правопорушень, за вчинення яких Президент може бути притягнений до відповідальності в порядку імпичменту. Іноді такі правопорушення обмежуються тільки державною зрадою, нерідко поряд з державною зрадою зазначається також «інший тяжкий злочин», як в прикладі з Україною [11, с. 21]. Варто зазначити, що поняття «державна зрада» в кожній країні має чітко визначене, конкретне значення, що передбачає кримінальне покарання винної в її здійсненні особи. Втім стосовно президентів нерідко діє дещо інша, нечітка інтерпретація, яка припускає скоріше політико-правову, ніж власне кримінально-правову відповідальність президента за державну зраду.

Іншими словами, державну зраду як підставу притягнення президента до відповідальності слід розглядати саме в широкому політичному, а не суто правовому аспекті, як вчинення дій, що суперечать вищим інтересам країни. Відсутність достатньої практики залучення президентів до імпичменту, мабуть, є однією з причин невизначеності цього інституту і різноманітності його інтерпретацій. Обмежене тлумачення державної зради призводить до того, що відносно вищих посадових осіб практика порушення справ за цією підставою фактично відсутня, а щодо «звичайних» громадян є лише поодинокі випадки.

Ще одним аргументом на користь твердження про те, що відповідальність глави держави за скоєні протиправні дії можна вважати скоріше політико-правовою, ніж у класичному вигляді правовою, служить також і той факт, що президент, на відміну від інших громадян, не підсудний звичайному суду. Притягнення президента до відповідальності – це перш за все парламентська процедура, яка зводиться або

до остаточного осуду президента, або до позбавлення його імунітету. З огляду на це, парламентська підсудність президента може бути або повною, або частковою, що залежить від ролі парламенту в процедурі імпічменту – вирішує він питання про винність президента чи тільки про наявність підстав для притягнення його до відповідальності, а судить президента інший орган.

Загальним результатом визнання президента винним у скоєнні інкримінованих йому протиправних діянь, незалежно від того, хто приймає рішення – парламент або відповідний судовий орган, – є відмова президента від посади. Досить рідко усунення президента з посади в порядку імпічменту тягне за собою втрату ним імунітету, і, відповідно, дає можливість притягнення до кримінальної відповідальності за скоєні злочини на загальних підставах. Спостерігається свого роду форма подвійної відповідальності за одне і те саме діяння, що, в принципі, не допускається законодавством більшості країн. Втім, як вже було зазначено вище, імпічмент зумовлює лише політико-правову, а не кримінально-правову відповідальність.

Ідеться про надзвичайно педантичний за своїм характером захід, а тому схема його проведення, безумовно, має бути складною, проте здійсненою. У випадку України це майже неможливо. Процедура, на думку багатьох науковців, не виправдано складна. Однак вада її не тільки в цьому. Одна й та сама структура – ВРУ, ініціює питання про імпічмент, проводить слідство, висуває обвинувачення і виносить вирок. Роль двох шанованих судів обмежується наданням висновків. Із іншого боку, суб'єктивно, той самий КСУ чи ВСУ з певної причини (до прикладу, симпатії суддів до глави держави) зможе звести нанівець усю процедуру імпічменту.

Численні незалежні й авторитетні експерти з-за кордону висловлювали сподівання, що в ході конституційної реформи українські парламентарії винайдуть менш складну й більш демократичну схему відправки президента у відставку. Її винайшли. Відповідно до неї, зокрема, пропонувалося, щоб: ВСУ не надавав висновки парламентові, а ухвалював рішення про імпічмент шляхом таємного голосування на пленумі ВСУ; парламент підтверджував це рішення не 3/4, а 2/3 конституційного складу; у разі дострокового припинення повноважень глави держави його функції брав на себе не голова ВРУ, а голова КСУ – постать більш незалежна, а також розширити коло правових підстав – передусім щодо навмисного порушення Президентом Конституції України [10, с. 28].

Втім, як бачимо, все залишилося на своїх місцях. Прийнятий в 2019 р. Закон України «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент)» насправді не змінює абсолютно нічого. За словами одного з депутатів ВРУ: «...це лише збірник, у який увійшли статті Конституції, окремі положення регламенту. Це – лише фасадна реформа, яка не змінює нічого. Аби ми могли насправді зробити процедуру імпичменту можливою, необхідні зміни до ст. 111 Конституції України» [1].

Ми переконані, що українське суспільство ще не один раз буде свідком сумнівних погроз усунення президента з поста, поки не зуміє трансформувати механізм імпичменту зі спроби політичної спекуляції в інструмент повноважного демократичного контролю, тим самим збільшуючи потенційну можливість нормального безконфліктного розвитку державних процесів, і обов'язково слугуватиме важливим стримувальним чинником стосовно самого глави держави, примушуватиме його рахуватися з парламентом і Конституцією України.

Список використаних джерел

1. Баркар Д. Закон про імпичмент – фасадна реформа, яка нічого не змінює / URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/zakon-pro-impichment/30156860.html> (дата звернення: 12.04.2022).
2. Конституція України. Редакція від 01.01.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 12.04.2022).
3. Кримінальний кодекс України від 5.04.2001 р. Відомості Верховної Ради України (далі – ВВРУ). 2001. № 25–26. Ст. 131.
4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. ВВРУ. 2013. № 9–10. Ст. 11–12.
5. Малкіна Г. Політична відповідальність глави держави. URL: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php> (дата звернення: 10.03.2022).
6. Про Конституційний Суд України: Закон України від 16.10.1996 р. ВВРУ. 1996. № 49. Ст. 272.
7. Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпичмент): Закон України від 10.09.2019 р. ВВРУ. 2019. № 40. Ст.212.
8. Про регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 р. ВВРУ. 2010. № 14–15, № 16–17. Ст.133.
9. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2.06.2016 р. ВВРУ. 2016. № 31. Ст. 545.
10. Рахманин С. Импичмент: мифы и реальности. *Зеркало недели*. 2006. № 28. С. 28–32.
11. Онищук Н. Импичмент с правовым лицом. *Зеркало недели*. 2002. № 38. С. 16–21.